

Bitak kao puštanje

U jednom pojašnjujućem osvrtu na svoje kasno predavanje *Vrijeme i bitak* Heidegger će kao nit vodilju svoje filozofije označiti stav »da je najdublji smisao bitka *puštanje*«. Tek odredi li se odnos bitka spram bića kao puštanje izmiče se tlo pod nogama uobičajenom uzročnom shvaćanju tog odnosa, jer puštanje je »nešto iz temelja različito od 'pravljenja'« (GA 15, 363). Heidegger je i ranije naglašavao središnje značenje te misli o puštanju kao smislu bitka. Tako je već 1930. bit slobode odredio kao »puštanje bića da budu«, uz kasnije dodano objašnjenje prema kojem se to puštanje da bude ne smije shvaćati »negativno« i kao »ontički usmjereno djelovanje«, nego jedino u smislu »očuvanja« i »pohrane«. (GA 9, 188) Koliko mu je bila važna ta misao vidljivo je i iz toga da se na to mjesto osvrće nakon pet godina, kako bi još jednom istaknuo da je upravo puštanje ne samo smisao bitka nego i jedini primjeren čovjekov odnos spram bitka. Prema tom kasnijem stavu čak se i sama »odlučnost«, izvorno razrađena u glavnom djelu *Bitak i vrijeme* i naknadno određena kao bit htijenja, temelji u puštanju, bez obzira na to što nešto takvo »zapanjuje razum« (EM 16).

Ujedno se shvaćanje tog puštanja bića da budu označava kao najteža zadaća: »Što se čini lakšim od toga da se biće samo pusti biti bićem koje ono je? Ili tom zadaćom dolazimo pred ono najteže, pogotovo ako je takav pothvat – pustiti biće biti kako ono je – suprotnost onoj

ravnodušnosti koja u korist nepropitanog pojma bitka okreće biću leđa? Trebamo se okrenuti biću, na njemu samom misliti njegov bitak, ali ga time ujedno u njegovoj biti pustiti počivati na sebi.« (GA 5, 16) Teškoća s tim puštanjem da bude sastoji se ponajprije u tome što to očito nije nikakva pasivnost, već prije nešto poput »najvećeg činjenja« i na neki način »djelovanje' i 'htijenje'«, dok s druge strane ipak ne smije biti pravo činjenje, djelovanje i htijenje. (GA 5, 55)

Koja se zagonetna konstelacija tu najavljuje? 'Puštanje' kao najdublji smisao bitka ne smije označavati pasivnost, ali ni aktivnost. Još se manje pod tim smije shvaćati neka mukla ravnodušnost. Pritisnut teškoćom i u neprilici Heidegger je na jednome mjestu čak morao priznati da »odrešenje od transcendentnog predočavanja« i »odvraćanje pogleda od htijenja horizonta«, kao i tome pripadajući »poticaj na upuštanje u pripadnost području« još uvijek »treba trag htijenja, ali takav koji u upuštanju iščezava, te je na koncu u pravoj opuštenosti utrnut«. (GA 77, 142 i d.) Ali kako volja može sama od sebe doći do toga da napusti sebe kao volju? Zar se od nje može zahtijevati da se naprosto odrekne same sebe? Heidegger podvlači poteškoću time što zadaću izriče krajnje zaoštreno: »Ono što pri našem razmatranju mišljenja zapravo hoću je ne-htijenje.« Odmah zatim promišljenom jezičnom igrom ističe u tome sadržan paradoks: »Htijenje se pri htijenju nehtijenja protiv volje zapliće u samo sebe i tako gubi upravo ono što je htjelo, naime nehtijenje.« (GA 77, 51)

Ali Heidegger nije popustio dojmu nesavladivosti te aporije. Njegovo se rješenje čini jedinim mogućim. Mišlju o puštanju kao najdubljem smislu bitka dospijeva se na prag novog određenja bitka koje je »izvan razlikovanja aktivnosti i pasivnosti« (GA 77, 108 i d.) Taj se zaključak doista nameće sam od sebe i čini se samorazumljivim i lako

shvatljivim. Ali što je time zapravo mišljeno? Ništa više, ali i ništa manje od odvaženja na oproštaj od sve dosad poznate europske povijesti, koja je u međuvremenu postala planetarnom. Jer i pasivnost i aktivnost bitno pripadaju obuhvatnom okružju bitka koji je određen i mišljen u smislu volje. Volja u toj povijesti ima bezuvjetno i apsolutno prvenstvo.

Pri tome treba imati na umu da Heidegger pod imenom 'volje' ne misli jednu sposobnost ljudske duše među drugima, nego mnogo općenitije »ono u čemu se prema jednoglasnom, ali još jedva promišljenom naučavanju zapadnjačkih mislilaca temelji bit duha, uma, ljubavi, života« (GA 77, 78 i d.). Misli li se taj stav do kraja, 'volja' će se čak pokazati primjerenim imenom za sam bitak, i to ne samo »od punog početka novovjekovne metafizike« – gdje mjerodavno nastupa kao volja uma u Kanta, volja duha u Hegela, volja ljubavi u Schellinga, te konačno volja za moć u Nietzschea (N II 452) –, nego naprosto »u svoj metafizici«. Naime, u metafizici je bićevnost od početka shvaćena i određena kao »subjectum (grčki i novovjekovno)«, pri čemu je taj subjectum mišljen kao htijenje, »i to na bezuvjetan način htijenja sebe«. (GA 49, 90) Heidegger to sažima u dvije kratke rečenice: »Bitak bića je volja. Volja je sebe okupljajuće sabiranje svakog *ens* k njemu samom.« (GA 5, 274)

Tijekom dosadašnje povijesti takva metafizički određena volja je kao računajuće predočavanje ovladala cjelinom čovjekova mišljenja i njegova svekolikog držanja. Kao bezuvjetni poriv za doživljajem podvrgnula je i sebi u službu stavila svu ljudsku osjećajnost. Ukoliko je bez ostatka dospio pod vlast volje kao bitka bića, svijet se može nazvati globalnim pogonom apsolutno postavljene zbiljnosti, u kojem jedino djelovanje, djelo i učinci odlučuju o biću i nebiću i u kojem vrijednost ima samo još rad

i njegova postignuća: »Jer sva volja hoće djelovati i kao svoj element hoće zbiljnost.« (GA 77, 143) Kao takvom svijetu pripadno, današnje je čovječanstvo »zatravljeno onim zbiljskim i njegovim učincima« (GA 77, 129). Odatle je jasno da je Heideggerov pokušaj da puštanje odredi kao pravi smisao bitka ujedno i pokušaj da se iz temelja u pitanje postavi cjelina svijeta bitno određenog voljom, to znači radom, djelovanjem i zbiljnošću: »A i jesu li rad i postignuće uopće prikladne mjere za bit čovjeka. No, postavi li se da nisu, jednog bi se dana cijelo novovjekovno čovječanstvo, uključujući i njegova toliko hvaljena 'stvaralačka' dostignuća, moralo sunovratiti u prazninu svoga pobunjeničkog samozaborava.« (GA 77, 71)

Filozofija danas stoji pred zadaćom sasvim novog iskustva bitka: »Zato bitak mora biti iz temelja i u cijeloj širini njegove moguće biti iznova iskušan, hoćemo li u djelo staviti svoj povijesni bitak kao povijestan.« (EM 155) Heideggerov doprinos toj zadaći, to znači zbiljska novost njegove misli o puštanju kao smislu bitka možda se najbolje očituje na pozadini njegova uvida u *konačnost bitka*. Da bi se taj uvid približilo treba najprije napomenuti da je pogrešno ono bitno Heideggerove filozofije odrediti jednostavno kao 'pitanje bitka', kako je uobičajeno i kako je i sam često činio. Jer svim supstantivirajućim imenima poput 'bitka' svojstvena je gotovo nesavladiva moć da ono što označavaju prikažu kao postojano biće. Tako je na primjer najveća prepreka shvaćanju za Heideggera središnje 'ontologijske diferencije' to što razlikovanjem od sveg bića 'bitak', upravo suprotno pravoj nakani, biva doveden u nedopustivu blizinu biću: »Bitak i biće uopće se ne smiju neposredno razlikovati, jer ih se i ne smije neposredno odnositi jedno spram drugog. Bitak je, premda biće kao takvo titra jedino u prigađanju, svem biću bezdano tuđ.« (GA 65, 477) Zbog spoznaje da izrazi 'bitak' i 'bitak sam'

lako navode na to da se ono njima označeno dovede u »*upojedinjenost apsolutnog*« (GA 9, 321), Heidegger je u kasnom mišljenju bio sve skloniji odustajanju od »upojedinjujuće i odvajajuće riječi 'bitak'«, te je čak razmišljao o tome da je na koncu »odlučno otpravi«. (GA 9, 408)

Na sve smo ovo ukratko podsjetili samo radi toga da bi u razmatranjima što slijede od početka isključili svako supstantivirajuće shvaćanje 'bitka'. U tu bi svrhu bilo možda najuputnije poći od Heideggerova stava da bitak nije drugo do »*temeljno zbivanje*« (EM 153). Što to znači? Prije svega da je bitak *konačan*, i to ne tek time što je »bit bitka u sebi konačna« (SA 99), nego time što je konačnost upravo sama ta bit bitka (SA 195). Heidegger je svoju najveću zaslugu nalazio u tome da je možda prvi i jedini koji je do kraja spoznao i priznao nedokučivu i neobrazloživu konačnost ne samo čovjeka nego i bitka, pače i prigode i njome prigodenog četvorstva svijeta. (ZSD 53) Pokušaj da se ne samo kod čovjeka nego i kod samog bitka konačnost izloži i pokaže kao njihova istinska veličina i dostojanstvo lebdi poput zvijezde vodilje nad cijelom njegovom filozofijom: »Veličina konačnosti odavno je u svjetlu krive i lažljive beskonačnosti postala malenom i ispraznom, tako da konačnost i veličinu više ne uspijevamo misliti zajedno. Čovjek nije prilika boga kao apsolutnog malograđanina, nego je taj bog kriva tvorevina čovjeka.« (GA 31, 136)

Bitna konačnost bitka očituje se prije svega u tome da je bitak u sebi i po svojoj biti *ništavan*: »Skroz naskroz prožet onim ništa prebiva bitak.« (GA 65, 483) Razlika između bitka i bića nije odvojenost koja naprosto postoji, nego je živo zbivanje neprestanog 'ništenja' bića. Pritom je odlučujuće da se ono što Heidegger prilično zbunjujuće naziva 'ništenjem' ne shvati ni u smislu zbiljskog poništenja bića ni u smislu njegova logičkog nijekanja. Za razliku od toga obojeg, to ništenje je neko takvo odvratanje bića

koje je u puštanju bića da umine i otklizi ujedno i »upućivanje na [to] tonuće biće u cjelini« (GA 9, 114). Upravo se u takvom ništenju kao temeljnom zbivanju odvratanja bića u cjelini i istodobnog upućivanja na to tonuće biće skriva ono »što prilično nespretno i neodređeno nazivamo 'bitkom'« (GA 9, 407). Zato se i može reći da se u samom bitku bića zbiva »ništenje onog ništa« (GA 9, 115). Ili kazano drugim riječima: »Bitak ništi – kao bitak. [...] Ono ništeće u bitku bit je onoga što ja nazivam ništa.« (GA 9, 360)

Odlučujuće je da se ništa kao ono ništeće i ništavno u bitku ne shvati tek kao manjkavo i negativno. Heidegger ustrajno ponavlja da ono ništa nije naprosto ništavno, već naprotiv »nešto strahovito, ono najstrahotnije u biti bitka« (SA 122). Bitak i ništa u tolikoj mjeri pripadaju zajedno da bi čak govor o njihovoj prikrivenoj istovjetnosti jedva bio pogrešan (GA 51, 54). Uostalom, ni na što drugo ne upućuje čuvena Heideggerova prispodoba prema kojoj je ništa uistinu »veo bitka« (GA 9, 312).

Čini se da je upravo ustrašena i ujedno preuzetna sljepoća ljudi glede »bitne moći ništavnog« (GA 65, 84) onaj temelj na kojem počiva cjelokupna metafizika: »Moglo bi biti da ono negativno – već odavno – razumijemo odviše negativno.« (GA 51, 108) Ili drukčije rečeno: »Još uvijek mislimo tako da pre nagljeno zaobilazimo tajnu onog 'ne' i ništa.« (GA 13, 220) Čovjekov odnos spram onog ništavnog u biti bitka već je odavno, prema Heideggerovu uvjerenju već od Platonova vremena, jedino bezuvjetno odbijanje. Ono ništavno najprije se tumači kao ono što ne bi trebalo biti, dakle kao ono što se naprosto mora nijekati i otkloniti. Taj se stav onda dalje osnažuje moralnim tumačenjem ništavnog kao 'zla', čime se ujedno opravdava njegovo bezuvjetno djelatno uklanjanje i odstranjivanje. U svemu se tome ni najmanje ne sluti da se tim zaslijepljujućim odvratanjem i prividnim umanjivanjem zapravo

samo uvećava opasnost koja se krije u prijepornoj moći onog ništavnog. (GA 65, 117) Bez odvažnosti da bez straha i prikrivanja stanu oči u oči s onim ništa, ljudi se zadržavaju isključivo unutar bića te ga najrazličitije obrađuju i prerađuju, vođeni zabludom da su tim mnogostrukim djelovanjem i pravljenjem, sve čudovišnijim beskrajnim rađenjem u okružju bića zauvijek pobjegli pred ugrožavajućim ništa: »A možda najvećim zabludama čovjeka pripada mnijenje da je pred onim ništa još uvijek siguran sve dok se biće daje bilo gdje i bilo kako sresti, obrađivati i za sebe čuvati. Možda je prevlast te zablude osnovni razlog zaslijepjenosti u odnosu spram onog ništa, koje biću ipak ne može nanijeti nikakvu štetu, a još najmanje onda kad biće postaje sve 'bićevnijim'.« (GA 51, 53)

Iz te zaslijepjenosti u pogledu onog ništa proizlazi i nespремnost za uviđanje i prihvaćanje konačnosti kao istine bitka. Suprotno od toga zamišlja se beskonačnost u smislu neprestanog trajanja, koja se onda drži najvećom vrijednošću. Zatim se na osnovi toga tvrdi da je svakom biću samo do toga da traje što je moguće dulje i ako je moguće zauvijek. Prema tom mnijenju u svemu što se s nekim bićem zbiva, u svemu što ono čini ili propušta uistinu vlada samo jedan jedini poriv za tim da stalno ostane pri sebi i da se uvijek iznova na sebe sabire, kako bi na taj dvostruki način uvijek unaprijed bilo sigurno u svoje daljnje trajanje. Upravo taj bezuvjetni poriv za postojanom trajnošću ono je što se u metafizičkom smislu određuje kao 'volja'. Kako smo već čuli: »Bitak bića je volja. Volja je sebe okupljajuće sabiranje svakog *ens* k njemu samom.« (GA 5, 274) Međutim, pri svemu tome prikriveno ostaje ono čime je i sama volja određena i što njoj samoj nameće nuždu bezuvjetne učinkovitosti, koja mora bez prestanka sve više i na koncu beskonačno samu sebe uvećavati i time nadmašivati. Taj svagda prikriveni bezdani 'temelj'

volje Heidegger prepoznaje u »uzmicanju pred odvažanjem« (GA 65, 267).

U službi svoje najviše filozofijske zadaće da misleći iskusi konačnost bitka i dovede je do dolična uvažavanja, pripremajući time ujedno odlučujući iskorak iz razdoblja povijesti bitka utemeljenog u volji, Heidegger će na koncu dospjeti do toga da »ono ništeće u samom bitku [...] iskusi kao najprikriveniji dar« (GA 65, 267). Time je izrečena središnja misao njegova kasnog filozofiranja. U odvažanju na iskorak iz voljom određena bitka, koji se svagda zbiva samo kao iznenadni od-skok od svakog temelja i sveg utemeljivanja, pri čemu se taj odskok ujedno pokazuje i kao do-skok u bez-temelj, samo ono ništa, pred kojim se sad više ne strahuje i ne skriva, očituje se kao neobično i tajnovito uskraćivanje i krzmanje u biti bitka. Da je baš to krzmajuće uskraćivanje uistinu najdublji izvor i slobodno, jer bestemeljno davanje, pružanje i darivanje onog što svaki put vrijedi kao biće, kao i to da sudbina budućeg mišljenja ovisi o tome hoće li se biti »dovoljno snažan da se ono ništeće u samom bitku, ono što nas zapravo *pre-mješta* u bitak i njegovu istinu, iskusi kao najprikriveniji dar« (GA 65, 267) – to je Heideggerov najdublji uvid, najviša misao njegove filozofije: »Ali kako malo znamo o ništavnom i onom 'ne', na primjer o uskraćivanju, krzmanju i zakazivanju. Sve to nije ništa *ništavno*, nego je u najboljem slučaju – ako ne i nešto više – suprotnost toga. Da bi ono 'ne' moglo doći iz prekomjerja i preobilja i biti najvećim darivanjem, kao i to da bi kao to 'ne' moglo beskonačno, tj. bitno prekoračivati svako uhodano 'da', to nikad ne dolazi u obzor našeg računajućeg razuma.« (GA 45, 151 i d.)

Sad možda postaje jasnije što zapravo treba misliti pod 'puštanjem biti'. U puštanju i kao puštanje zbiva se ništenje u bitku, točnije rečeno njegovo krzmajuće uskraćiva-

nje, njegovo povlačenje. Unatoč prividu puko negativnog koji uz to prijanja, to povlačenje uistinu ima bitno svojstvo i značaj izvora time što daje, pruža, daruje biće kao ono posve drugo od bitka; time što ga – pušta biti.

To svojstvo izvora u onome naoko negativnom, u krzmajućem uskraćivanju u biti bitka, to »nedokučivo davanje uskraćivanja« (GA 65, 23) Heidegger je u svojem kasnom mišljenju uvijek iznova pokušavao što primjerenije očitovati. Zacijelo nije pretjerano reći da upravo to čini pravo sabiruće središte njegova kasnog djela, ako ne i djela u cjelini.

Tako je to povlačenje bitka koje pušta biti isto što i »bližeća blizina«, koja kao četvrta, a zapravo prva i najizvornija dimenzija vremena u sebi svojstvenoj »značajki uskraćivanja i zadržanja« pušta da bude jedinstvena uzajamna igra svake od ostalih triju dimenzija sa svakom drugom, koja dakle, drugim riječima, pušta »pružanje koje se prigađa u onom vlastitom vremena«. (ZSD 15 i d.)

To povlačenje bitka isto je što i »praznina«, koja, daleko od toga da bi bila pukim nedostajanjem i manjkom, pušta i pripušta mjesto i mjesnost, oslobađajući time prostor kao takav. Više nego drugdje igra ta praznina upravo u umjetnosti »kiparskog utjelovljivanja [...] na način tražećeg-zacrtavajućeg zasnivanja mjesta« (GA 13, 209).

To krzmajuće uskraćivanje u biti bitka isto je što i »tišina«, koja pušta da proizađe i bude riječ i jezik. Na primjeru tišine najbolje se razjašnjava »kako malo znamo o ništavnom i onom 'ne', primjerice o uskraćivanju, krzmanju i uskraćivanju« (GA 45, 151 i d.): »Mnimo da je [...] muk odsutnost i ono 'ne' buke i remećenja. Ali na taj način tek nešto što je izvorno tumačimo kao negativno uz pomoć negativnog, naime buke i remećenja, a da pritom i ne pomišljamo na bit onog 'ne'.« (GA 45, 151) Obično i ne slutimo ništa o tome da prapočetno titranje u bezglasnom »zvonu

tišine«, u toj nedokučivoj predsvjetskoj šutnji, mora biti nježnom silom pjesništva slomljeno i kao prepuklo, da bi tek tako pustilo da nastane prava i izvorna riječ. (GA 39, 218; usp. GA 51, 64)

To povlačenje bitka isto je što i »slobodna širina« »područja«, koje stvari svijeta od-nosi jednu spram druge time što jednu otvara za drugu i jednu okreće drugoj te na taj način »kao da se ništa ne događa svakô [sabire] svakom i sve ih [sabire] jedno drugom u zadržavanje u počivanju u samome sebi« (GA 77, 114 i d.).

Ta i mnoga druga svjedočanstva te čudesno puštajuće, to znači davajuće, pružajuće, darujuće naravi onog prividno negativnog, iza kojeg se uistinu krije sam bitak u svojem 'ništenju' odnosno krzmajućem uskraćivanju, treba uzeti kao početne naputke pri zadaći da se povlačenje i uskraćenje bitka jednom spozna kao njegovo najveće darivanje ljudima i biću u cjelini. Tim bi se uvidom onda na dugom putu pripreme i rastućega iskustva mogla tiho i neupadljivo prigoditi ona duboka i dalekosežna mijena biti bitka i čovjeka prema kojoj je Heidegger bio na putu. Ta se mijena početno mora dogoditi u mišljenju i nigdje drugdje. U tajnovito nagovješćujućem *Propitivanju opuštenosti*, spisu koji je, ne samo zato što je pisan u obliku dijaloga, jamačno kao nijedan drugi prikladan za gradnju mosta prema predaji stare japanske mudrosti, Heidegger je to oprezno nagovijestio. Htijenje koje je opušteno spram čistog počivanja u sebi i koje se »uskraćujući se htijenju upustilo u ono što nije volja« na tom se putu samo preinačuje i mijenja u »istrajnu plemenitost«. Upravo se u toj plemenitosti može naslutiti novo iskušana bit mišljenja, takvog koje je u sebi neko posve osobito zahvaljivanje, ono »koje ne zahvaljuje na nečemu, nego zahvaljuje samo na tome da smije zahvaljivati«. (GA 77, 148)